

УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКА СПІВПРАЦЯ З ПИТАНЬ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН: ЕВОЛЮЦІЯ НОРМАТИВНО- ПРАВОВОЇ БАЗИ

Статтю присвячено проблемі формування та розвитку договірно-правових засад сучасних українсько-румунських відносин у сфері забезпечення прав української національної меншини в Румунії та румунської національної меншини в Україні. Наголошено на створення за роки незалежності України солідної правової бази та розгалуженої системи двосторонніх механізмів, покликаних забезпечити належний рівень співпраці України та Румунії з питань національних меншин.

Ключові слова: *переговорний процес, становлення договірно-правової бази українсько-румунських відносин, Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією, угоди, протоколи, національні меншини.*

На сучасному етапі можна говорити про досить розвинуту інституційну й законодавчу базу українсько-румунських відносин щодо захисту прав і свобод національних меншин, хоча її розвиток з моменту встановлення дипломатичних відносин 1 лютого 1992 р. між обома країнами був досить повільним. Виходячи з актуальних упродовж 90-х років минулого століття європейських та євроатлантичних прагнень Румунії, Бухарест був зацікавлений у налагодженні українсько-румунських відносин. На думку колишнього міністра закордонних справ Румунії Т. Мелешкану, «Україна є найбільш важливим сусідом Румунії з політичної та економічної точок зору». В інтерв'ю газеті «Роминул» він зокрема підкреслював, що «Україна — найбільша країна, з якою межує Румунія, дуже важливий ринок для нашої країни і, не в останню чергу, країна, де проживає румунська національна меншина, країна, до складу якої включені території, що є складовою частиною румунської національної держави». Тому керівник румунської дипломатії вважав, що відносини з Україною мають для Румунії «пріоритетний характер»¹.

Однак на початку 90-х років минулого століття відносини між постсоціалістичною Румунією і незалежною Україною склалися зовсім не просто і залишалися тривалий час неврегульованими. Посткомуністичні трансформації румунського суспільства і влади не привели одразу ж до одужання від націоналістичної ідеології, що пропагувалася при диктаторському режимі Чаушеску. Тому процес становлення українсько-румун-

ських відносин характеризувався певними труднощами, які зумовлювалися тим, що територіальні претензії, які раніше висувалися до Радянського Союзу, після його розпаду були перенесені на Україну. Нормальному розвитку міждержавних відносин завдавало політичної шкоди тенденційне використання Бухарестом деяких питань історії, насамперед щодо національно-територіальної приналежності Північної Буковини, колишніх Хотинського, Акерманського та Ізмаїльського повітів Бессарабії.

Отже, румунська сторона ставилася до України, з одного боку, як до важливого сусіда з політичної та з економічної точок зору, а з іншого — як до країни, що після розпаду Радянського Союзу успадкувала «захоплені румунські території». Саме територіальні претензії затримували розробку і підписання двостороннього політичного Договору між Україною й Румунією. Українсько-румунські переговори стосовно підписання означеного документа тривали впродовж кількох років, починаючи з 1993 р., і лише на початку травня 1997 р. він був парафований під час візиту в Україну тодішнього міністра закордонних справ Румунії А.Северіна. Причиною затягування переговорного процесу стало те, що Румунія продовжувала наполягати на включенні до преамбули Договору положення про засудження політичних наслідків таємного протоколу до Пакту Ріббентропа-Молотова від 23 серпня 1939 р.² Обидві сторони одностайно дотримувалися думки, що пакт був виявленням злочинної політики тоталітарних режимів, але, тим не менше, їм не вдалося знайти взаєморозуміння у питанні конкретного відображення цього у самому договорі. Це стало причиною, з якої переговори тривалий час не могли просунутися вперед³. Бухарест не погоджувався на включення до Договору статті щодо відмови обох сторін від жодних територіальних претензій нині й у майбутньому⁴.

Труднощі, що виникли на шляху створення й підписання базового політичного Договору, мали своє коріння в одному із стратегічних завдань зовнішньої політики Румунії у першій половині 90-х років ХХ ст., а саме: «створення умов для реалізації в перспективі возз'єднання нації в історичних природних кордонах Румунії», — як підкреслювалось у звіті про діяльність МЗС Румунії у 1991–1992 рр., надрукованому в журналі «Лумя»⁵. У ці роки румунська преса роздмухувала тезу про те, що українсько-румунські кордони начебто не гарантовані міжнародними договорами і тому можуть бути переглянуті. Мотивувалося це тим, що Україна в той час, коли підписувались означені документи, начебто не була суб'єктом міжнародного права і не брала участі в їх підписанні. Звісно, ця мотивація не витримує критики, оскільки Українська Радянська Соціалістична Республіка брала участь разом з іншими союзними державами в укладенні мирного договору з Румунією 1947 року, тому що Україна була і є членом ООН з часу заснування цієї міжнародної організації⁶.

Зміни до кращого відбулися після парламентських і президентських виборів у Румунії 1996 року, коли новообраний президент Е. Константінеску заявив, що румунська сторона готова поважати кордони України, не має до неї територіальних претензій, і це є основою для будівництва нових відносин. Переговори, що продовжувалися кілька років і вимагали великих зусиль щодо вироблення основних принципів регулювання українсько-румунських відносин, завершилися укладенням 2 червня 1997 р. довгоочікуваного Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Румунією та Україною. Цей документ став надзвичайним імпульсом у поступовому розвитку взаємовідносин між Україною й Румунією у сфері політики, дипломатії, економіки, науки й культури.

Водночас, питання територіальної приналежності Північної Буковини, Південної Бессарабії, Герцаївського краю та острова Зміїний наприкінці 90-х років і на початку XIX ст. продовжувало займати важливе місце у передвиборних платформах більшості політичних партій. Незважаючи на ратифікацію румунським парламентом українсько-румунського базового політичного Договору, в правлячих колах Бухареста не відмовилися від ідеї «уніонізму». Концепція про «Велику Румунію» продовжувала залишатись одним із елементів масової свідомості, яким маніпулювали різні політичні сили й громадські організації для досягнення власної мети. Тому реакція політичних кіл Румунії на парафування та укладення цього Договору була неоднозначною. Якщо правлячі партії, що входили до складу Демократичної Конвенції Румунії, розцінювали означений документ як «фактор стабільності та безпеки» у Центрально-Східній Європі, то опозиційні, особливо націонал-екстремістські сили виступали з гострою його і необґрунтованою критикою. Так, лідер партії «Велика Румунія» (ПВР) К. Тудор заявив, що парафування Договору між Румунією та Україною було «актом державної зради», що «Україна, самовільно володіючи румунськими землями», є «більш шовіністичною і примітивною, ніж колишній СРСР»⁷.

Подібну жорстку позицію зайняли і представники Партії Національної єдності Румунії (нині — Соціал-демократична партія — Т.Р.), очолювану экс-президентом Румунії І. Ілієску. Під час зустрічі з президентом Е. Константінеску Ілієску заявив про необхідність проведення референдуму з приводу укладення Договору з Україною. У румунській пресі у той час посилилась критика президента Е. Константінеску та уряду прем'єра В. Чорбя, які «для досягнення вищої мети — інтеграції в НАТО, відмовилися від територій, що належать румунському народові»⁸.

Слід зазначити, що націоналістично налаштовані політичні діячі й журналісти й пізніше критикували базовий політичний договір між Україною та Румунією, вимагають його денонсації. Так, у статті Г. Стенеску «Кордони між цивілізованим світом і колишньою сталінською імперією»,

надрукованій у газеті «Гардіану» від 22 вересня 2004 р. підкреслювало, що румунські «політики і дипломати уклали документи, незадовільні й недостатні для країни. У розгубленій гонці, щоб увійти до НАТО на саміті у Мадриді, погано розуміючи критерії інтеграції, режим КонстантINESКУ уклав Договір з Україною, яким віддав Острів Зміїний, породивши нині юридичну справу, що невідомо як вирішиться у Гаазі щодо континентального шельфу, багатого на нафтові запаси». Стенеску стверджував, що «Київ здійснює агресивну кампанію денаціоналізації румунів і інтенсивний процес етнічної чистки. Практично, відсутні школи з викладанням румунською мовою, програми громадського радіо і телебачення виходять щоденно лише по кілька хвилин, заборонені дотації румунської книги тощо»⁹. Цю наскрізь фальшиву тезу мусували чимало румунських журналістів. Так, у статті В. Патріке «Вступ Румунії до ЄС — шанс для румунів навколо країни», надрукованій у газеті «Гардіанул» від 10 лютого 2004 р., зазначалось, що «укладення політичного договору з Україною погіршило ситуацію румунів в Україні. Не існує жодного ліцею з викладанням румунською мовою, школи поступово закриваються, «тому що так хоче населення», як недавно пояснював Чернівецький губернатор Бауер»¹⁰.

З наближенням 10-ліття набуття чинності Договором про відносини добросусідства і співробітництва між Україною і Румунією (22.10.2007 р.) націоналістична партія «Велика Румунія» розпочала серію популістських дій, спрямованих на закріплення у румунській громадській думці ідеї про необхідність денонсації цього Договору та його заміни іншим базовим документом, що врахував би односторонні інтереси Румунії. Так, 1 листопада 2006 р. газета «Триколон» — один із друкованих органів партії «Велика Румунія» — опублікувала під назвою «ПВР вимагає денонсацію безглузлого і застарілого Договору між Румунією та Україною, який вважається другим Чорнобилем» підписаний заступником Голови Сенату Румунії, головою парламентської партії «Велика Румунія» К.В. Тудором, прес-комюніке, в якому зокрема підкреслювалося: «Маючи на увазі, що цей Договір укладений унаслідок тиску і диверсій, яким була піддана наша країна, яка була обманута, що відразу буде прийнята у НАТО і, враховуючи, що Україна не поважала жодне з головних положень, які вона взяла на себе (навпаки, розпочала систематичний процес денаціоналізації й переслідування румунів, закрила численні школи з румунською мовою викладання, не покарала вандалів, які підпалили побудовану 1607 року церкву, що є пам'ятником історії, тероризує етнічних румунів різноманітними шовіністичними і провійськовими організаціями, збудувала небезпечний канал Бистре, мілітаризувала острів Зміїний тощо), партія «Велика Румунія» вимагає від Уряду Теричяну, щоб до 5 листопада 2006 р. денонсувати Договір і довести своє рішення до відома Уряду в Києві. На підтримку такого звернення,

нагадуємо про те, що відповідний документ, через який наша країна добровільно відмовляється від споконвічних румунських територій Північної Буковини, Південної Бессарабії, Герцаївського краю та острова Зміїний (перші три вкрадені СРСР унаслідок Пакту між Сталіним і Гітлером від 23 серпня 1939 року), був розроблений і підписаний режимами Еміля КонстантINESКУ та Леоніда Кучми...»¹¹.

Більше того, 1 листопада 2006 р. сенатор від Партії Велика Румунія, лідер парламентської групи від ПВР Г. Фунар надіслав, як повідомила антиукраїнськи налаштована газета «Зіуа» від 2 листопада 2006 р., Президенту Румунії Т. Бесеску, Прем'єр-міністру К. Попеску Теричяну та Міністру закордонних справ Румунії М.Р. Унгуряну відкритого листа, в якому вимагав «діяти до 5 листопада, щоб денонсувати Договір з Україною»¹². 2 і 3 листопада 2006 р. тему про денонсацію цього Договору підхопили газети «Зіуа», що надрукувала відповідну інформацію під назвою «Договір з Україною — денонсовано», та «Адеверул» — «ПРМ вимагає денонсації Договору з Україною»¹³, формуючи у такий спосіб упереджену громадську думку з цього питання, особливо, у молодого покоління Румунії.

Повертаючись до питання про денонсацію базового Договору між Україною та Румунією, оглядач газети «Зіуа» від 6 листопада 2006 р. опублікував широкий коментар критичного характеру на цю тему. Характеризуючи цей документ як «ганебний для історії Румунії договір» та «документ національної зради», автор повідомляв, що законний термін для денонсування базового договору закінчився без відома на те широкої публіки, без можливості визначення того, чи здійснила політична еліта підлий або безглуздий учинок дев'ять років тому. Зокрема робиться паралель між Договором з Україною 1997 р. і Договором Румунії з СРСР, підписаним І. Ілієску під час свого першого президентського мандату у квітні 1991 р. Як стверджував автор, переважна частина радянської версії цього документа відображується у румунсько-українському базовому договорі. За його словами, обидва документи використовують зміст Пакту Ріббентропа-Молотова щодо «румунських територій Бессарабії та Північної Буковини, до яких додалися Герцаївський край та острів Зміїний»¹⁴.

Подібні критичні матеріали румунська преса публікувала 2004 року через загострення румунсько-українського конфлікту з питань делімітації континентального шельфу і виключних економічних зон у Чорному морі й будівництво каналу Бистроє, а також «порушення прав національної меншини в Україні». Розгорнута антиукраїнська кампанія, з нашого погляду, була тісно пов'язана з двома обставинами: прийняттям Румунії у члени НАТО і парламентськими й президентськими виборами в Румунії у листопаді–грудні 2004 р. По-перше, ставши повноправним членом Північно-Атлантичного альянсу, Румунія розраховувала на його підтримку

своїї позиції з питань делімітації континентального шельфу і виключних економічних зон у Чорному морі, а також будівництва каналу в дельті Дунаю. По-друге, розв'язана антиукраїнська кампанія була пов'язана з електоральною кампанією правлячої на той час СДП і кабінету А. Нестасе. СДП намагалася переконати електорат у тому, що лише вона послідовно захищає національні інтереси Румунії у відносинах з Україною, що уряд Нестасе робить все можливе для усунення негативних наслідків румунсько-українського базового політичного Договору, укладеного 1997 р. правлячою коаліцією, очолюваною Демократичною Конвенцією, до складу якої входили Націонал-ліберальна партія і Демократична партія — основні конкуренти СДП на парламентських і президентських виборах 2004 р.

Разом з тим, слід зазначити, що ще до укладення базового політичного договору між Румунією та Україною певна частина румунських політиків і вчених зрозуміли важливість визнання нині існуючого українсько-румунського кордону. Так, відомий румунський історик Д. К. Джуреску вперше в румунській історіографії офіційно визнав, що нині «у Північній Буковині румунів залишилося 19,5% населення», що навіть «на румунських демографічних картах 1930 року румуни на всій Буковині не сягали 50% усього населення», що її північна частина «була заселена в абсолютній більшості українцями, поляками і незначною мірою німцями», а у «Південній Бессарабії ми ніколи не мали більшості...». Тому вчений вважає, що вимагати ці території, не маючи «чіткої демографічної більшості», не реально. З його погляду, «визнання де-юре існуючих кордонів і прав румунської і «молдовської» меншин в Україні становить єдине ціле, що не може бути розмежоване»¹⁵.

Переорієнтацію політики Румунії з територіальних претензій до України на захист румунської національної меншини підтримали на той час й інші вчені й політичні діячі, зокрема М. Ретеган, І. Булей, колишній керівник групи політичного планування МЗС Румунії Д. Костя та ін. Вони вважали, що базовий Договір є «юридичним інструментом» для підтримки румунської національної меншини в Україні.

Підписання цього документу стало можливим після того, як румунські правлячі кола переконались у непохитності української сторони у питанні про державний кордон. Вони прагнули увійти в НАТО, але цей альянс не приймає до свого складу країни, що висувують територіальні претензії до сусідів. Тому румунська сторона погодилися краще визнати законним діючий державний кордон¹⁶. У договорі зазначається, що Сторони базують свої відносини на взаємній довірі, повазі, співпраці й партнерстві. Далі Договірні Сторони підтвердили непорушність існуючого між ними кордону і взяли зобов'язання утримуватися тепер і в майбутньому від будь-яких вимог чи дій, спрямованих на загарбання і окупацію частини чи всієї

території іншої Договірної сторони. Також у Договорі йдеться про взаємне дотримання прав національних меншин як в Україні, так і Румунії.

Дійсно, цей Договір містить у 13-й ст. найповніші, порівняно з усіма попередньо укладеними угодами цих держав з третіми країнами, положення щодо взаємного захисту національних меншин. Самий факт того, що 13-я ст. про взаємний захист прав національних меншин становить приблизно 1/3 тексту договору, говорить багато про що. Надзвичайно важливою є науково аргументована політика щодо міжнаціональних відносин як всередині країни, так і у контексті двосторонніх відносин. У текст українсько-румунського договору включено спеціальні положення, які визначають, хто є предметом захисту національних меншин у відносинах України й Румунії. Відповідно до п. 2 ст. 13 Договору румунська меншина в Україні включає громадян України незалежно від регіонів, де вони проживають і які відповідно до їх вільного вибору належать цій меншині, зважаючи на їхнє етнічне походження, мову, культуру чи релігію, а українська меншина в Румунії, так само, включає громадян Румунії незалежно від регіонів, де вони проживають і які відповідно до їхнього вільного вибору належать цій меншині, зважаючи на їх етнічне походження, мову, культуру чи релігію¹⁷.

Важливо підкреслити, що Договірні Сторони зобов'язуються у разі необхідності вжити необхідних заходів для розвитку в усіх галузях економічного, соціального, політичного та культурного життя повної й справжньої рівності між особами, які належать до національної меншини, та особами, які належать до більшості населення.

Особливе значення для розвитку міжнаціональних відносин має п. 4 ст. 13, в якому Договірні Сторони підтверджують, що особи, які належать до національних меншин, мають право індивідуально або разом з іншими членами їхньої групи на свободу виявлення, збереження і розвиток їхньої етнічної, культурної, мовної й релігійної ідентичності, право зберігати і розвивати свою культуру і право на захист від будь-якої спроби асиміляції проти їхньої волі. У цьому контексті слід зазначити, що Україна ретельно виконує взяті на себе обов'язки у базовому політичному Договорі з Румунією.

Україна й Румунія є членами багатьох міжнародних правозахисних організацій і підписали велику кількість угод і конвенцій щодо врегулювання питання про захист прав національних меншин у своїх країнах. Метою захисту осіб, які належать до національних меншин, у рамках загальних прав людини є унеможливлення дискримінації та установлення загальної рівності, що проголошуються у «Статуті Організації Об'єднаних Націй» (Ст. 1 і 55) і «Загальній декларації прав людини» (Ст. 2). Важливими у цьому аспекті є прийняті в минулому столітті «Угода стосовно дискримінації при прийомі на роботу і політика в сфері зайнятості» (1958), «Угода

проти дискримінації в освіті» (1960), «Міжнародний пакт про громадянські і політичні права» (1966), «Декларація про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин» (1992), «Рамкова конвенція про захист національних меншин» (1995), «Європейська хартія регіональних мов або мов меншин» (1998).

Усі перелічені документи спрямовані на забезпечення національних меншин необхідними засобами збереження особливостей і традицій їх існування і нормального функціонування. Водночас «особливі права» не потрібно розуміти як привілеї. Вони не ставлять меншини у більш вигідне становище порівняно з іншим населенням. Напруження виникає у більшості випадків при порушенні саме їх колективних прав, де не завжди утверджуються рівні можливості. Через це особливі права меншин викликані необхідністю їх захисту в умовах нерівного становища з тим, щоб наблизити їх до можливостей більшості населення держави¹⁸. Так утверджується рівність малих і великих націй.

Особливої уваги заслуговують «Рамкова конвенція про захист національних меншин» (ратифікована парламентом України 1995 р.) і «Європейська хартія регіональних мов або мов меншин» (ратифікована 2003 р.). «Рамкова конвенція» — це розроблений і деталізований правовий акт у зазначеній сфері, що спирається на певні філософсько-методологічні засади, що визначають місце і статус національних меншин у сучасній демократичній державі й правовому громадянському суспільстві¹⁹. Документ проголошує «право рівності перед законом і право на рівний правовий захист для всіх національних меншин»²⁰. Ратифікувавши цю конвенцію, держави зобов'язалися «створити необхідні умови для того, щоб особи, які належать до національних меншин, мали можливість зберігати і розвивати свою культуру, зберігати основні елементи своєї самобутності, зокрема релігію, мову, традиції та культурну спадщину»²¹. Окрім того, держава зобов'язана надавати інформаційний простір для ЗМІ «мовою національних меншин» без втручання держави. Владою гарантуються можливості навчання для національних меншин рідною мовою і підготовка кваліфікованих кадрів для закладів освіти. Водночас у «Рамковій конвенції» наголошується, що ефективний захист національних меншин має забезпечувати також поважання територіальної цілісності, національної й політичної незалежності держав, а вивчення рідної мови не повинно завдавати шкоди вивченню державної мови.

«Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин» має на меті «розвиток регіональних мов або мов меншин для їх збереження»²². У цьому документі врегульовується питання навколо забезпечення освітніх потреб національних меншин (початкова, середня, спеціальна і вища освіти), а відповідні держави також зобов'язані впроваджувати мови національних

меншин, де це доцільно: в адміністративних, судових органах і ЗМІ «у міру розумної можливості».

Ратифікація «Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин» викликала великий резонанс в українському суспільстві. Насамперед, потрібно згадати історію ратифікації документа, адже це відбулося двічі: 1999 року і 2003 року. Перша ратифікація визнана Конституційним Судом такою, що не відповідала Конституції України. Верховна Рада повернулася до цього питання повторно 2003 року. Хартію було ратифіковано з деякими труднощами. Однак одразу після прийняття Закону група депутатів подала прохання до президента накласти на нього вето. Після прийняття Хартії обговорення цього документа не припинилось. Багато політиків, науковців і просто пересічних громадян підтримали ратифікацію. Так, А. Опаєць, тодішній голова Товариства румунської культури імені М. Емінеску, назвав це рішення «історичною подією для України, яка йшла до цього 11 років», адже у регіонах, де компактно проживає 20% і більше населення румунської національної меншини, її мова стала офіційною в діловодстві. Опаєць висловив надію, що держава візьме на себе «видання художньої літератури, підручників для шкіл і вузів, газет національними мовами, збільшення часу мовлення на радіо і телебаченні»²³. Про це йдеться у колективній статті О. Мостіпаки й Л. Пустельник, які підкреслювали, що насправді у попередні роки всі ці питання реалізовувались успішно в межах України. Більш позитивно виявилася позиція політолога, кандидата історичних наук І. Буркута, який вважав, що ратифікація Хартії була кроком вперед до європейської інтеграції України. Деякі побоювання щодо наслідків від ратифікації Хартії висловив тодішній народний депутат С. Гавриш, який убачав можливість регіонального сепаратизму, виділяючи Буковину, де, за його словами, «ряд румунських організацій вимагають офіційного діловодства в Чернівецькій області румунською мовою»²⁴.

З часу проголошення незалежності Україна прагне створити умови для рівноправного розвитку та активної участі в соціально-економічному, політичному й духовно-культурному житті держави представників усіх національностей, які разом з українцями становлять єдину етнопонаціональну структуру суспільства. Умовою досягнення цього є виважена та ефективна державна етнопонаціональна політика, що базується на відповідній нормативно-правовій базі й міжнародно-правових актах. Правовою основою формування державної етнополітики в Україні, у тому числі заходів стосовно забезпечення потреб національних меншин, стали Декларація прав національностей України, ухвалена Верховною Радою України 1 листопада 1991 р.²⁵, Закон України «Про національні меншини в Україні», ухвалений 26 червня 1992 р.²⁶, Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р.²⁷. Важливе значення для етнополітики України мають Закони України «Про ратифікацію

Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин»²⁸, «Про громадянство України»²⁹, «Про освіту»³⁰, «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»³¹, «Про свободу совісті і релігійні організації»³², «Про об'єднання громадян»³³, «Про мови в Українській РСР» (1989 р. зі змінами 2003 р.)³⁴, «Місцеве самоврядування в Україні»³⁵ та інші нормативні акти.

Отже, виконання передбачень цих нормативних актів створює необхідні умови для рівноправного розвитку румунської національної меншини в Україні, її активної участі у соціально-економічному, політичному й культурному житті країни, для збереження своєї етнічної ідентичності, мови і національних традицій.

Слід відзначити, що на підставі п. 13 ст. 13 українсько-румунського базового договору сторони домовилися про створення Змішаної міждержавної Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин. Українська частина цієї Комісії створена постановою Кабінету Міністрів України від 16 лютого 1998 р. № 168 і згідно з положенням вона координує діяльність міністерств, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення прав румунської меншини в Україні та української в Румунії. Українська частина Комісії взаємодіє з відповідними комітетами Верховної Ради України, а також із національно-культурними товариствами, об'єднаннями громадян і релігійними організаціями для виконання нею відповідних завдань. Основним її завданням є організація й розроблення комплексу заходів щодо співпраці між Україною і Румунією в питаннях забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин. На засіданні Комісії від 4–5 грудня 2002 р. в м. Чернівцях, наприклад, підписано відповідний протокол, згідно з яким затверджувалися першочергові заходи у цій сфері за принципом взаємності. Зазначені заходи стосувалися забезпечення відповідного представництва національних меншин у центральних і місцевих органах влади України й Румунії, забезпечення національно-культурних потреб, викладання мов національних меншин у навчальних закладах різного рівня, спорудження пам'ятників діячам культури і мистецтв тощо³⁶.

Важливе значення для поглиблення співпраці між Україною і Румунією у питаннях забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, має Українсько-Румунська Спільна Президентська Комісія, протокол про створення якої підписано 2 лютого 2006 р. в Києві президентами України і Румунії. Газета «Найн о'клок» від 3 лютого 2006 р. охарактеризувала цю Комісію «механізмом двосторонніх консультацій, покликаною надати нової динаміки співпраці між двома державами щодо регіонального розвитку, гуманітарної допомоги і делімітації континентального шельфу»³⁷.

У рамках цієї Комісії діють 3 Комітети, серед яких Комітет із питань культури, освіти, національних меншин і громадської інформації, очолю-

ваний Міністром культури України та Міністром культури і культів Румунії. У рамках цього Комітету функціонує Робоча група з питань національних меншин, очолювана співголовами Змішаної міжурядової Українсько-Румунської Комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин. На нашу думку, у перспективі Комісія має еволюціонувати з механізму врегулювання проблемних аспектів двосторонніх відносин, значна частина яких дісталась нам у спадщину від минулого, в інструмент прагматичного і консолідованого партнерства, орієнтованого не на історичне минуле, а на завтрашній день³⁸.

Для подальшого організаційного оформлення Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії українська сторона у серпні 2006 р. передала на розгляд румунській стороні доопрацьовані з врахуванням її зауважень і пропозицій проекти регламентів Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії та Комітету з питань безпеки, європейської, євроатлантичної й регіональної співпраці цієї Комісії. Проте, хоча на щорічній нараді послів Румунії (30.08.2006 р.) Міністр закордонних справ Румунії М.Р. Унгурану позитивно розцінив прагнення України і Румунії «спрямувати двосторонній діалог у конструктивному дусі», на тому етапі з боку Бухареста було зафіксовано суттєву затримку процесу опрацювання зазначених вище документів і навіть спроба забюрократизувати роботу над ними, пропонуючи, зокрема, необґрунтовану зустріч керівників зовнішньополітичних служб президентських інституцій двох країн для завершення роботи над Регламентом Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії³⁹.

Незважаючи на наявну законодавчу базу, проблематика співпраці у забезпеченні прав національних меншин на території України й Румунії залишається важливою складовою двосторонніх відносин, що зумовлено компактним проживанням відповідних етнічних громад на території обох країн.

Проте, аналізуючи етнополітику румунського Уряду, можна стверджувати, що скоординована на рівні кількох державних відомств робота з «румунами звідусіль» залишалася важливим елементом зовнішньополітичної доктрини Бухареста, який намагався використовувати специфічний характер цієї сфери для маніпулювання її окремими аспектами у внутрішньо- і зовнішньополітичних цілях. У контексті відносин з Україною Бухарест продовжував експлуатувати тезу, згідно з якою українська сторона не дотримувалася європейських стандартів у забезпеченні прав румунської меншини, а також взятих на себе міжнародних зобов'язань, зокрема зафіксованих у ст. 13 базового політичного Договору 1997 року. Слід зазначити, що до кінця 2003 р. Департамент з питань зв'язків із румунами звідусіль спільно з МЗС Румунії планували переглянути всі наявні нормативно-

правові акти, що регламентували підтримку Бухарестом зарубіжних румунів, і, враховуючи європейські стандарти, розробити два цільові законопроекти, на основі яких здійснювалася б подальша робота із румунською діаспорою далекого зарубіжжя і румунськими меншинами суміжних держав.

За словами голови Департаменту з питань зв'язків із румунами звідусіль, державного секретаря Т. Корлицяну, очолювана ним установа провела консультації з фахівцями міністерств закордонних справ, освіти і культури, а також інших компетентних державних інституцій на предмет удосконалення законодавства, що регламентувало підтримку зарубіжних румунів. Окрім того, означену ініціативу підтримав на той час прем'єр А. Нестасе, який виступив перед представниками румунських громад зарубіжних країн, у тому числі України, які зібралися у румунському курортному містечку Мангалія на семінар «Додому, румуни». Виступаючи перед учасниками зустрічі, А. Нестасе повідомив, що румунський уряд розробляє проект закону про підтримку культурної ідентичності румунів, які проживають за кордоном, в основу якого буде покладено угорську модель відповідного закону⁴⁰. Ця законодавча ініціатива була піддана гострій критиці з боку опозиційних партій Румунії. Так, віце-голова НЛП Т. Мелешкану і заступник голови ДП П. Роман розцінили заяву тодішнього прем'єр-міністра Румунії А. Нестасе щодо необхідності ухвалення закону про статус румунів за кордоном «за аналогією з відповідним угорським законом» як відвертий електоральний крок, спрямований на використання діаспори під час передвиборчої боротьби⁴¹.

Примітно, що газета «Курентул» у статті «Очікуємо протести» зазначала, що ця ініціатива уряду може викликати протести у сусідів, які надзвичайно чутливі, коли йдеться про права румунської меншини. Безсумнівно, підкреслювало видання, найбільш пристрасна критика надійде з Києва. В умовах, коли румунська громада Буковини була постійною причиною напруження між двома країнами, Бухарест часто звинувачував Київ у порушенні елементарних прав румунів Чернівецької області. У Кишиневі, Софії або Белграді також знайдеться чимало голосів проти закону про статус румунів за кордоном⁴². Газета «Адеверул» від 11 серпня 2003 р. приверта увагу до того, що, зустрівшись з румунами із-за кордону, прем'єр-міністр Румунії пообіцяв їм подвійне громадянство та більш широкі можливості для економічної, туристичної діяльності на території Румунії⁴³.

Активізація діяльності Департаменту з питань зв'язків із румунами звідусіль у напрямі розробки означених цільових законопроектів пояснювалося румунськими аналітиками потребою приділення урядом більшої уваги, передусім, румунам із України і Республіки Молдова, а також

корисного використання румунської діаспори з дальнього зарубіжжя для лобювання інтеграційних інтересів Бухареста за кордоном. Водночас деякі румунські політичні діячі підкреслювали, що під час розробки внутрішніх законопроектів компетентні органи влади повинні були уважно аналізувати проблемні питання, щоб уникнути окремих невдоволень на зразок тих, що були спровоковані прийняттям парламентом Угорщини закону «Про статус закордонних угорців».

У етнополітиці Румунії першої декади XXI століття чітко прослідковувалися «подвійні стандарти» у трактуванні прав і свобод національних меншин і розробці нормативно-правової бази з цих питань. Уряд і Парламент Румунії насамперед піклувався про прийняття Закону про статус румунів за кордоном, а проект Закону про статус національних меншин, запропонований Демократичним Союзом угорців Румунії ще 2005 року було заблоковано. Цей законопроект був відхилений Сенатом Румунії наприкінці 2005 р. Його обговорення з 2006 р. безрезультатно відбувалося в комісіях Палати депутатів. Обговорення проекту Закону про статус національних меншин не закінчилося до кінця попередньої каденції Парламенту⁴⁴.

Незважаючи на те, що Парламент Румунії ратифікував «Європейську хартію регіональних мов або мов меншин», абсолютна більшість парламентських партій не згодні з передбаченими у проекті закону про статус національних меншин їх правом на освіту рідною мовою та правом угорської громади на створення національно-територіальної автономії, тому блокували його прийняття. Деякі румунські політики, наприклад, підтримували ідею щодо створення румунської національно-культурної автономії в Чернівецькій області й водночас різко критикували проект Національної Ради секуїв про створення угорської національно-територіальної автономії у Трансільванії, до складу якої ввійшли б сучасні повіти Харгіта, Ковасна і частина повіту Муреш.

Бухарест проігнорував вимоги Європейського Парламенту щодо дотримання Румунією «культурної автономії» національних меншин та якнайшвидшого прийняття закону про національні меншини, що були включені у відповідній доповіді⁴⁵. Проти створення рад культурної автономії виступила правляча до 2008 р. Демократична партія. Так, керівник євроспостерегачів ДП Маріан Жан Марінеску заявив, що зазначена доповідь «не вимагала прийняття відповідного закону про національні меншини». Аналогічну позицію зайняв лідер ПВР К. Тудор, який заявив, що означена доповідь є лише «рекомендацією»⁴⁶. Більше того, тодішній прем'єр К.П. Теричяну заявив у Брюсселі після утвердження Європейським парламентом зауважень до Румунії стосовно прав національних меншин, що Румунія «не потребує будь-чиїх лекцій щодо національних меншин», оскільки румунське законодавство у цій галузі «перевищує законодавство інших держав»⁴⁷.

Невипадково, константою румунсько-українських відносин залишаються спроби Бухареста, спрямовані на дискредитацію політики України у забезпеченні прав національних меншин, чинити тиск на Київ, у тому числі, щоб уникнути поділу румунської меншини в Україні на власне румунську й молдовську. При цьому, Бухарестом переслідувалася мета офіційного визнання Києвом румунської меншини третьою за чисельністю. Ці моменти чітко відстежувались як під час двосторонніх переговорів із проблематики національних меншин 2006 року (липнева зустріч міністрів закордонних справ України й Румунії, вереснева зустріч експертів із питань організації й проведення моніторингу забезпечення прав румун в Україні та українців у Румунії), так і під час практичних двосторонніх заходів, зокрема першого етапу моніторингу стану забезпечення прав і потреб осіб, які належать до національних меншин (жовтень–листопад 2006 р.).

Політика самого Бухареста у забезпеченні прав української меншини у Румунії мала переважно декларативний характер і здебільшого переслідувала мету формального виконання окремих вимог європейських інституцій і загальноприйнятих міжнародних стандартів, наприклад — гарантованим представництвом у Палаті депутатів Парламенту Румунії⁴⁸.

Про зазначене чітко можуть свідчити результати перших двох етапів спільного моніторингу стану забезпечення прав української національної меншини в Румунії та румунської національної меншини в Україні, які, згідно з двосторонніми домовленостями, були проведені у жовтні та листопаді 2006 р. та відповідно у травні–черні 2007 р. за участі компетентних експертів ОБСЄ та Ради Європи, а також п'ятого засідання Змішаної міжурядової Українсько-Румунської Комісії з питань національних меншин (22–27 листопада 2006 р.).

На підставі Змішаної Комісії результатів двох етапів моніторингу можна стверджувати, що рівень забезпечення прав, свобод і потреб румунської меншини в Україні набагато вище, ніж рівень забезпечення прав, свобод і потреб української меншини у Румунії⁴⁹.

Негативний результат п'ятого засідання Змішаної міжурядової Українсько-Румунської Комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин — непідписання відповідного Протоколу, зумовлювалися продемонстрованим румунською стороною під час переговорів явним небажанням констатувати у підсумковому документі окреслені вище реалії, що впливають із результатів моніторингу, врахувати рекомендації й висновки міжнародних експертів (ОБСЄ та РЄ), що брали участь у першому етапі моніторингу стану забезпечення прав румунської меншини в Україні та української в Румунії, а також намаганням нівелювати у вигідному для себе плані негативні аспекти, що були виявлені на румунській території під час першого етапу моніторингу⁵⁰.

Отже, з огляду на вищенаведене можна стверджувати про суто декларативний і необґрунтований характер тези офіційного Бухареста про те, що «Румунія є європейською моделлю у забезпеченні прав національних меншин».

На нашу думку, вступ Румунії до Європейського Союзу буде впливати позитивно на захист прав усіх осіб, які належать до національних меншин, у тому числі й етнічних українців. Це прагнення України стати членом ЄС сприятиме не лише гармонізації законодавства обох країн з європейськими стандартами, а й виробленню спільних підходів до розв'язання проблем у делікатній сфері міжетнічних відносин. Як результат, поступово зникатимуть взаємні звинувачення сторін у порушенні прав меншин, і виникатимуть нові форми співпраці. Зокрема можна передбачити зростання ролі Змішаної міжурядової Українсько-Румунської Комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, створеної відповідно до українсько-румунського базового договору, та Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії.

На регіональному рівні, у контактних зонах обох країн, де переважно і проживають етнічні румуни України та етнічні українці Румунії особливу роль набуває транскордонна співпраця, зокрема єврорегіони, що, крім економічних завдань, вирішують і гуманітарні питання, у тому числі щодо забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин.

¹ *Meleşcanu T.* România a trecut din tabăra candidaţilor la integrarea euro-atlantică, în tabara potenţialilor membri ai acestei alianţe // *Românul*. — 24 decembrie 1994 — 8 ianuarie 1995. — P. 5.

² *Constantiniu F.* Semnarea tratatului de bază cu Ucraina, între incertitudini şi speranţe // *Lumea românească*. — 1997. — Nr. (7) 2. — 25 februarie — 10 martie. — P. 2.

³ *Хаусляйтнер М.* Значение румынско-украинского договора для Республики Молдова // *Politica externă a Republicii Moldova: Aspecte ale securităţii şi colaborării regionale: Materiale ale simpozionului ştiinţific internaţional (Chişinău, 16–17 octombrie 1997)*. — Chişinău, 1997. — P. 109.

⁴ *Григорішин С.* Україна у зовнішньополітичній стратегії постсоціалістичної Румунії // *Україна–Румунія–Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин. Міжнародна наукова конференція 16–17 травня 2001 року*. — Чернівці. — 2002. — С. 280–281.

⁵ *Lumea*. — 1992. — № 46.

⁶ *Григорішин С.* Вказ. праця. — С. 281.

⁷ Там само. — С. 282.

⁸ *România Liberă*. — 1997. — 5 mai.

⁹ *Gardianul*. — 2004. — 22 septembrie.

¹⁰ *Tricolorul*. — 2006. — 1 noiembrie.

- ¹¹ Ziua. — 2006. — 2 noembrie.
- ¹² Ibid.
- ¹³ Adevarul. — 2006. — 3 noembrie.
- ¹⁴ Ziua. — 2006. — 6 noembrie.
- ¹⁵ Tratatul cu Ucraina: ce sacrificăm? // România Liberă. — 1997. — 5 martie.
- ¹⁶ Алексеев Ю., Кульчицкий С., Слісаренко А. Україна на зламі епох. — К., 2000. — С. 170.
- ¹⁷ Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною і Румунією // Урядовий кур'єр. — 1997. — 5 червня.
- ¹⁸ Ковалева И.В. Коллективные права национальных меньшинств // Вестник Белорусского ун-та. Сер. 3. — 2002. — № 2. — С. 69.
- ¹⁹ Основи етнодержавознавства. — К., 1997. — С. 567.
- ²⁰ Міжетнічна толерантність — основа реалізації прав національних меншин в Україні // Матеріали круглого столу в Київському національному університеті імені Т. Шевченка, 12–13 грудня 2003 р. — С. 50.
- ²¹ Там само.
- ²² Там само. — С. 57.
- ²³ Мостінака О., Пустельник Л. Російська та румунська стали мовами нацменшин // Молодий Буковинець. — 2003. — 22–28 травня.
- ²⁴ Там само.
- ²⁵ Декларація прав національностей України. — Голос України. — 1991. — 29 листопада.
- ²⁶ Закон України «Про національні меншини в Україні». — К., 1993.
- ²⁷ Конституція України. — К., 1996.
- ²⁸ Закон України «Про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин» / Відомості Верховної Ради України, 2003. — № 30. — С. 259.
- ²⁹ Закон України «Про громадянство України» // Захист прав національних меншин України. Збірник нормативно-правових актів. — К.: держкомнацміграція, 2003. — С. 28–30.
- ³⁰ Закон України «Про освіту» // Там само. — С. 82–83.
- ³¹ Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» // Там само. — С. 58–73.
- ³² Закон України «Про свободу совісті і релігійні організації» // Там само. — С. 74–76.
- ³³ Закон України «Про об'єднання громадян» // Там само. — С. 16–27.
- ³⁴ Закон Української Соціалістичної Республіки «Про мови в Українській РСР», 28 жовтня 1989 р. // Там само. — С.
- ³⁵ Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» // Там само. — С. 77–81.
- ³⁶ Поточний архів МЗС України. 2002 рік.
- ³⁷ Nine o'clock. — 2006. — 3 febr.
- ³⁸ Поточний архів МЗС України. — 2006 рік.
- ³⁹ Там само.
- ⁴⁰ Дивись: Cotidianul, Azi, Dimineața, Curentul, Curierul national, Monitorul de București. — 2003. — 11 august.

⁴¹ Див.: Azi, Ziua, Monitorul de București. — 2003. — 12 august.

⁴² Curentul. — 2003. — 11 august.

⁴³ Adevărul. — 2003. — 11 august.

⁴⁴ http://www.divers.ro/actualitate_ro?wid=37455&func=view Submission&sid=7915

⁴⁵ <http://www.RomaniaNews.net/modules.php.name=News&file=artcle&sid=299>

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Поточний архів МЗС України. 2006 рік.

⁴⁹ Протокол 5-го засідання Змішаної міжурядової українсько-румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин // Поточний архів МЗС України. 2006 рік.

⁵⁰ Там само.

Стаття посвячена проблеме формування и розвитку договорно-правових основ сучасних українсько-румунських відносин в сфері забезпечення прав українського національного меншинства в Румунії и румунського національного меншинства в Україні. Акцентовано на створення за роки незалежності України правової бази и розгалуженої системи двохсторонніх механізмів, призначених забезпечити належний рівень співпраці України и Румунії по питанням національних меншинств.

Ключевые слова: *переговорний процес, становлення договорно-правової бази українсько-румунських відносин, Договір об відносинах добросусідства и співпраці між Україною и Румунією, угоди, протоколи, національні меншинства.*

The article deals with the formation and development of the legal foundations of the modern Ukrainian-Romanian relations in the sphere of ensuring the rights of the Ukrainian national minority in Romania and the Romanian minority in Ukraine. Accented on the establishment during the years of Ukrainian independence the legal framework and an extensive system of bilateral mechanisms to ensure an adequate level of cooperation between Ukraine and Romania on National Minorities.

Key words: *the negotiation process, the establishment of the legal framework of Ukrainian-Romanian relations, the Treaty on the relations of good neighborliness and cooperation between Ukraine and Romania, agreements, protocols, national minorities.*